
AB Üyeliği Türkiye'nin ve Avrupa'nın Yeniden "İcadı"nı Gerektirir mi?

Burhanettin Duran*

Giriş

Genç Osmanlılardan bu yana Avrupa'yı anlama ve ondan ne öğrenileceği/ alınacağı meselesi Türk aydınının gündemini fazlaca meşgul etmiştir. Avrupa/Batı, kimi zaman "medeniyet" in alınacağı ve insanlığın birikiminin toplandığı bir yer olarak tasvir edilirken kimi zaman "manevi kriz içinde olan bir medeniyet" hatta "tek dişi kalmış canavar" olarak algılanmıştır. Böylece, batılılaşma tecrübemize paralel giden ortak bir soru vardır: Batı nedir? Türkiye'deki batılılaşma sürecinin Türk aydını-nın gündemine taşıdığı bu yakıcı batı sorununu Peyami Safa'nın cümlelerinde çok çarpıcı bir şekilde görmekteyiz: "Biz inkılapçılar kültürümüzün kıblesini Doğu'dan Batı'ya çevireli yüz yılı geçti. Önünde her gün secdeye kapandığımız bu yeni Tan-rı hakkında neler biliyoruz?"¹ Bu yeni "Tanrı"yı anlamak aydın olmanın birinci şartı olarak görülmüştür. Böylece, Batı'nın ya da Avrupa'nın mahiyeti ve ondan ne alınacağı hususu Batıcılıktan İslamcılığa çeşitli ideolojik akımlar arasında hararetle tartışmalar yaratmış ve turnosol vazifesi görmüştür. Diğer bir deyişle, Avrupa'yı na-sıl algıladığınız Osmanlı-Türk siyasi ve toplumsal yapısının yeniden yapılanmasın-da ideolojik/siyasi duruşunuzun ne olduğunun ipuçlarını ortaya koymuştur. Her ideolojik duruşun kendine ait bir Avrupa/Batı algılaması ve buradan hareketle Tü-rk modernleşmesinin güzergahının ne olacağı hakkında siyasal tercihleri mevcut-tur. Her bir duruş, böylece, kendi ideolojik bakışına göre seçici bir "Batı" üretmiş ve bu medeniyetten hem alınacak şeyleri hem de reddedilecekleri belirlemiştir. Bu anlamda Modern Türk siyasi düşüncesini birbirleriyle mücadele eden fark-lı "Avrupa" algılamaları çerçevesinde okumak mümkündür. Avrupa'yı pozitivism ve materyalizmle özdeş gören pozitivist

* Yrd. Doc. Dr., Sakarya Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi

¹ Peyami Safa, Doğu-Batı Sentezi, İstanbul: Yağmur Yayınları, 3. Baskı, s. 13.

aydınların karşısında “Gerçek Avrupa” yı keşfederek, spiritüel felsefenin (Bergson ve Blondel gibi filozoflar etrafında) onun gerçek gücünü oluşturduğunu düşünen muhafazakar ve İslamcı aydınları bulmak mümkündür. Avrupa’ya ilişkin bu farklı okumalar günümüzde AB bağlamında yeniden canlanmış görünmektedir. Günümüzün batıcı/liberal aydınları ile İslamcılar farklı beklentiler ve farklı Avrupa okumaları ile aynı hedefte birleşmiş gözükme-dir: Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği. Öte yandan, birçok Türk aydınının tekrar ettiği hata, AB’yi “uygarlaştırıcı bir proje” olarak görmektir. Kendini doğululaştıran bu yaklaşımın kolaylıkla kimlik konularında ulusalcı korkuları depreştireceği ortadadır. Bu algılamının tam karşısındaki başka bir yanılgı da AB sürecinin Türkiye’yi dış politikadan kimlik ve din konularına kadar birçok alanda taviz vermeye zorladığı şeklinde düşünmektir. Bu düşünce milliyetçi, İslamcı ve Kemalist çevrelerde ulusal kimlik/bağımsızlık, İslami kimlik, ülke bütünlüğü ve laiklik konularındaki korkular² ve Sevr fobisini beslemektedir. AB üyeliğinin Türkiye kadar Avrupa’yı da kendi-ni dönüştürmeye zorladığı fark edilmelidir. Bunun anlamı Türklerin ve İslam’ın Avrupa’nın “ötekisi” olmaktan tümüyle çıkarılması gerektiğidir.

Türkiye’nin AB üyeliği bağlamında ele alındığında Türk aydınının Avrupa algısı Janus’u (başı iki yüzlü eski Roma Tanrısı) andırır: Bir tarafta Avrupa’nın temsil ettiği “Çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma” ideali vardır; öte yanda, Avrupa’ya katılmanın ve beraberindeki yeniden icadın getireceği dönüşümün sıkıntıları ve şüpheleri mevcuttur. Türk aydınının Avrupa’ya duyduğu hayranlık ve şüphe dolu yaklaşım sadece Kemalistleri değil solculardan İslamcılara birçok çevreyi ikircikli bir duruma sokmaktadır. “Batı korkusu” ya da “Batılılaşma Korkusu”³ olarak nitelenen bu durumun Avrupa isminin aslında bir kadın ismi olması ve böylelikle “cezbetme ve gizemlilik katma gücüne” sahip olması ile bir bağlantısı var mıdır bilinmez; ama şurası kesindir ki Türk siyasi hayatında hala bir “Batı sorunu”⁴ mevcuttur. Osmanlı-Türk modernleşmesinin bir türlü çöz(e)mediği ve halen de AB çerçevesinde Türk toplumunun tüm fay hatlarına nüfuz eden bir sorundur Batı/Avrupa.

Türkler bu yıl AB’ye girer mi dersin? Niccolo Machiavelli’nin La Mandragola adlı kitabında “Türkler bu yıl İtalya’ya girer mi dersin ?”⁵ sorusundan telmihle üretilmiş olan bu soru başka bir soruyu, Mümtaz Turhan’ın sorusunu akla getirmektedir: “Garplılışmanın Neresindeyiz?”⁶ Tüm bu sorular içinden çıkan son bir soru da şudur: Türkler AB’ye girerse “garplılışma” tamamlanacak mıdır? Bu soruya cevap olarak AB üyelik süreci ile batılılaşmanın ilk kez bir kontrol mekanizması olmaktan çıktığı ve toplumsal ve ekonomik dinamikler üzerinde yeniden inşa

² Bu korkuların analizi için bakınız Mustafa Erdoğan, Dersimiz Özgürlük, İstanbul: Pınar, 2001, ss. 146-153.

³ İhsan D. Dağı, Batılılaşma Korkusu, Ankara: Liberte, 2003.

⁴ Niyazi Berkes, Türk Düşününde Batı Sorunu, Ankara: Bilgi, 1975.

⁵ Aktaran, Franco Cardini, Avrupa ve İslam, Çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür, 2004, s. 217.

⁶ Mümtaz Turhan, Garplılışmanın Neresindeyiz?, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1980.

edilerek mantıksal sonuna (liberal demokrasiye) gittiği ve hatta artık batılılaşma korkusundan kurtulmamız gerektiği söylenebilir.⁷ Ancak, bunun Türklüğün ve Avrupalılığın yeniden icat edilmesini gerektirdiği ve böylece Avrupa'nın da "Türk" ve İslam fobisinden kurtulması gerektiği açıktır.

Bu makale çerçevesinde, ilk olarak, Türkiye'nin AB üyeliği ihtimalinin nasıl hem Türkiye'de hem de Avrupa'da özellikle azınlık ve din konuları etrafında yeni ayrışmaları, tartışmaları ve söylemleri ürettiği örneklerle betimlenecektir. İkinci olarak bu tartışmaların Avrupa'yı yeniden düşünmeyi ve tanımlamayı gerektirdiği noktasından hareketle "Avrupa" üzerine literatür değerlendirmesi yapılacaktır. Üçüncü olarak, Türkiye'nin üyeliğinin Avrupa-İslam ilişkisinin de ciddi bir şekilde dönüşmesi anlamına geleceği belirtilecektir. Son olarak, AB Sürecinin Türkiye'deki İslamcıların Avrupa algılamalarını dönüşüme zorladığı ancak Avrupa-İslam ilişkisi yeni bir düzlemde kurulmadıkça bu dönüşümün kolaylıkla sekteye uğrayacağı gösterilmeye çalışılacaktır.

Türkiye'nin AB Üyeliği Tartışmaları

AB üyeliği konusu Türkiye'nin ideolojik ve siyasi yelpazesini yeniden şekillendirmektedir. 28 Şubat Sürecinde ileri safhaya varan laik-İslamcı kutuplaşmasının yerini yeni bir ayrışma, AB taraftarı ve ulusalcı (AB karşıtı) almaktadır. İlginçtir ki Refah Partisinin kapatılması için hazırladığı iddianamede Necmettin Erbakan'a ağır hakaretlerde bulunan Yargıtay eski Başsavcısı Vural Savaş AKP hükümetinin AB taraftarı politikalarından o kadar rahatsız olmuştur ki 'Başbakan, Tayyip Erdoğan değil de keşke Erbakan olsaydı' diyebilmiştir. Zira Savaş'a göre Erbakan 'hem ulusalcı hem de anti-empyralist' bir siyasetçidir. Savaş'ın ulusalcı yorumları Avrupa karşıtı bir havaya bürünerek ilginç bir paradoksu ortaya koyar: "RP ile ilgili davayı açtığım gün bunu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi onaylar dedim. Ama HADEP'i onaylamaz. Çünkü Türkiye'yi bölmek Avrupa siyasetidir."⁸

AB tartışmaları Türk siyasi hayatında ikili bir rol oynamaktadır. Bir yandan birleştirici bir unsur olarak sistemin demokratikleşmesinde ve liberalleşmesinde farklı menfaatleri olan grupları (Kürtler, İslamcılar, liberaller ve büyük sermaye) bir araya getirmektedir. Batılılaşma projesinin son durağı olarak görülmesi sebebiyle liberallerin AB sürecini asker ağırlıklı bir yönetimin ve İslamcılığın panzehiri olarak gördükleri ortadadır. Öte yandan ise AB süreci bu ülkenin bütün fay hatlarını harekete geçirmektedir. Bu hareketlenme iki düzeyde ele alınmalıdır. İlk olarak AB süreci Kürtlerin ve Alevilerin "azınlık" olarak tanımlanmaya çalışılması ile iç siyaset açısından etnisite ve laiklik-İslam konularında Pandora'nın kutusunu açmaktadır. Bu anlamda Kemalizm'in yarattığı Türk kimliğinin sınırları ve özü tartışmaya açılmaktadır. İkinci olarak başta Kıbrıs sorunu ve Ermeni Soykırımını iddiası olmak

⁷ Dağı, Batılılaşma, ss.1-3.

⁸ Zaman, 28.10.2004.

üzere dış politika konularında milliyetçi bir dalgayı alttan alta beslemektedir. İkinci Sevr suçlamasını AB'ye yönelten ve ülkenin bölünmesi tehlikesinden bahseden milliyetçi kesimler etkilerini yaygınlaştırabilmekte ve AKP lideri Tayyip Erdoğan bile AB'den Türkiye'yi parçalamaya yönelik gayretler içerisinde tezler geldiğinden bahsedebilmektedir.⁹ AB'nin hızlandırdığı bu süreç Türk siyasetini yeni ideolojik krizlere ve yakın tarih sorgulamalarına götürmektedir. AB üyeliğinin Türkiye'yi hem siyasal ve ekonomik anlamda hem de toplumsal anlamda dönüştürecek olması AB'ye karşıtlık ya da taraftarlık dışında “yeni bir toplumsal ve siyasal konsensüs” ihtiyacına işaret etmektedir. Bu yolculuğu kazasız atlatmak ve Türkiye'nin “kendisini kaybetmesini engellemek” için reformların AB'ye endekslenmekten kurtarılarak geniş bir uzlaşmaya dayandırılması gerekmektedir.¹⁰

Azınlık tartışması, AB sürecinin Türk siyasi hayatında tetiklediği fay hatlarına örnek olarak verilebilir. AB 2004 ilerleme raporunun Kürtler ve Alevilerden azınlık olarak bahsetmesi Türk kimliğini konu alan bir tartışmayı başlattı. Türkiye'nin üniter devlet yapısının tartışmaya açılmasının TSK tarafından tasvip edilemeyeceğini belirten Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, azınlık haklarının bireysel ve kültürel olduğunu belirtmiş ve bunların siyasallaştırılmasını ve grup haklarına dönüştürülmesini reddetmiştir. Kürt kökenli ve Alevi vatandaşların Türkiye'deki Müslümanlar içinde azınlıklar olarak gösterilmesinin Lozan Barış Antlaşması ile tesis edilen durumun dışına çıkmak anlamına geleceği ifade edilmiştir.¹¹ AB İlerleme raporunun başlattığı tartışmanın harareti Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu “Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu”nun açıkladığı “Ekim 2004” raporuyla arttı. Raporda Türkiye'deki ilgili mevzuat ve uygulamanın hem tanınmış olan azınlıklar hem de kültürel haklar yönünden kısıtlayıcı olduğu öne sürülmüştür. Türk kelimesinin çoğu zaman etnik temele dayandırılması nedeniyle ortaya çıkan kimlikler çatışmasına işaret edilerek “Türkiyelilik” kavramı bir üst kimlik olarak önerilmiştir.¹² Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinde bulunan ve anayasalarda da yer verilen Türk ulusu kavramının bir üst kimlik olarak kullanıldığını belirterek bu tartışmaya katılmıştır. Sezer'e göre, üniter devlet “ülke ve ulus yönünden bölünmez bütünlüğü vazgeçilmez” görmekte ancak “özel yaşam alanında kalmak koşuluyla alt kimlikleri” benimsemektedir.¹³ Ana Muhalefet Partisi CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ise AB İlerleme Raporu'nun Kürtler ve Alevilerden azınlık olarak bahsetmesinin “yapay bir tartışmayı” başlattığı ve böylelikle Türkiye'nin bir tuzağın içine çekildiği görüşündedir. Bu kesimlerin toplumun “asli unsurları” olduğu unutulmamalıdır.¹⁴ Buraya kadar verilen söylem örneklerinin gösterdiği şey, AB Sürecinin Türk siyasetini, kangren haline

⁹ Radikal, 17.04.2005.

¹⁰ Mümtaz'er Türköne, “Güzargahımız Tescil Edildi,” Radikal, 18.10.2004.

¹¹ Milliyet, 02.11.2004.

¹² Milliyet, 01.11.2004.

¹³ Milliyet, 28.10.2004.

¹⁴ Hürriyet, 26.10.2004.

gelmiş Kürt sorunu ve diğer kimlik sorunlarını çözmeye zorluyor olmasıdır. Bu bir anlamda, Lozan'da icat edilen Türklüğün tartışmaya açılması ve yeniden icat edilmeye çalışılmasıdır. Bu tartışmanın tetiklediği şey Türk siyasetinin başat ideolojik grameri olan Kemalizmin eleştirilmesidir. Bir adım ötesinde de, AB Sürecinin, Kemalizmin bir ulus yaratma performansını değerlendirmeye dönüştüğü söylenebilir. Kemalizmin ulus yaratmadaki performansını en fazla sorgulayan söylemler etnik ve dini kimlik sorunlarının ancak AB içinde çözülebileceğini savunan söylemlerdir. AB'yi bölücülükle suçlayanların tam karşısında bu sorunların ancak "AB şemsiyesi altında" çözülebileceğini düşünenler de mevcuttur. AB'nin getireceği insan hakları ve eşitlik ilkeleri sayesinde bu iki kesim sisteme entegre olacaktır.¹⁵ AB İlerleme Raporunda Kürtlere azınlık denmesine Leyla Zana da tepki göstererek Kürtlerin azınlık değil çoğunluğun bir ögesi olduğunu ifade etmiş ise de AB'yi 'Kürtlerle Türkler arasında barış köprüsü' olarak tanımlamayı tercih etmiştir.¹⁶

Öte yandan, Kemalizme muhalif bir diğer kesim olarak İslamcılar da, 28 Şubat sürecinde dini özgürlüklerin alanının daraltılmasından şikayetçi olmuş ve bir azınlık tartışması yapmışlardı. Bazı başörtülüler kendilerini Türkiye'nin zencileri olarak görmüş ve hiç olmazsa azınlıklar kadar haklarına saygı duyulması gerektiğini savunmuşlardı. AB İlerleme Raporu etrafında ortaya çıkan azınlık tartışmasına katılan İslamcı yazarlar başörtü konusunda bir azınlık psikolojisini kabullenmeyi reddetmektedirler. Dindarlar için "azınlık statüsü" talebinin Türkiye'nin bir "İslam ülkesi" olma özelliğinde gerilemeyi kabul etmek anlamına geleceğini iddia eden Yeni Şafak yazarı Ahmet Taşgetiren Avrupa'da İslam için hayat alanı bulma arayışına da şüpheyle yaklaşmaktadır. AIHM'nin kararlarının İslami talepleri "insan hakkı" saymadığını aksine bu kararların Türkiye'de baskıların artmasına gerekçe olarak sunulduğuna işaret etmektedir. Kemalizmin sadece Alevilerin değil Sünnilerin de özgürlüklerini kısıtlayan bir İslam tanımı ve uygulaması getirdiğini belirten Taşgetiren, AB'nin azınlık damgasının reddedilmesi gerektiği ancak devletin de, toplumun her kesimi ile sağlıklı ilişki geliştirecek bir yeniden yapılanmaya ihtiyacı olduğu kanaatinde.¹⁷ AB'nin pek çok alanda Kemalist yapıyı özgürlük yönünde değişime zorlarken dini talepler konusunda baskıları meşrulaştırıcı bir tavır benimsemekte olduğu fikri İslamcıların Avrupa'ya duyduğu şüpheyi en açık şekilde ifade etmektedir. AB'nin bu tutumun altında yatan şey, İslam'ın "ortak payda" olmaktan çıkarılması ve Türkiye'nin Müslüman hüviyetinin azaltılması isteğidir.¹⁸

AB tartışmalarındaki en önemli konulardan birisi din ve kültüre ilişkin olmaktadır. Bu konu çerçevesinde Avrupa'yı değerlendirirken özcü açıklamalara sadece İslamcı kesimlerde değil laik çevrelerde de rastlamak mümkün. Radikal yazarı Gündüz Aktan Batı Avrupa'nın, Akdeniz'in aksine, tarihinde hiçbir zaman çok

¹⁵ Mehmet Ali Birand, "Kürt ve Alevilere Azınlık Gözüyle Baktık," Posta, 15.10.2004.

¹⁶ Radikal, 14.10.2004.

¹⁷ Ahmet Taşgetiren, "Azınlık Olmak," Yeni Şafak, 12.10.2004.

¹⁸ Ahmet Taşgetiren, "Aktör Seçimi," Yeni Şafak, 25.10.2004.

dinli anlamında çokkültürlü olamadığını belirtir. AB'nin liberal demokrasisinin Müslümanları entegre etmekte başarılı olamadığını ve asimile etmeye yöneldiğini söyleyen Aktan, medeniyetler arası birliktelik tezini Hıristiyan Rum, Yunan ve Ermenilerin “çılginca” taleplerini destekleyen Avrupa için mümkün görmemektedir.¹⁹ Avrupa'ya dahil olmayı bir medeniyet projesi olarak gören Batıcı-laik kesimlerin Avrupa'nın dışlayıcı yaklaşımlarından rahatsızlığı ironik tepkiler yaratabilmektedir. “Avrupalılığı” Avrupalılara bırakmayarak Türklerin Köln'de “barış için teröre karşı el ele yürüyüşü” düzenleyerek büyük bir ‘insanlık’ ve ‘uygarlık’ dersi verdiği köşe yazılarında yer bulabilmektedir.²⁰ Ya da Avrupa'nın sekülerliğinin ölçüsü Türkiye'nin AB'ye alınıp alınmamasına endekslenebilmektedir: “Hıristiyan kulübü olup olmadıklarını göstermenin yolu Türkiye'nin AB'ye girmesidir.”²¹ AB Sürecinin dini etkileri üzerine belki de en ilginç açıklamalardan birisi DSP eski Genel Başkan Yardımcısı Rahşan Ecevit'in misyonerlik faaliyetlerine ilişkin sözleridir: “Ülkemde Müslümanlığın gerilemesine razı olamam....AB'ye gireceğiz derken, dinimiz elden gidiyor. Takkenin üzerine haç geliyor.”²²

Medeniyet söylemi Türkiye'nin AB'ye üyeliğini hem savunanlar hem de reddedenler tarafından kullanılmaktadır. Türkiye'nin Avrupa'ya ait olmadığı ve İslam medeniyetinin önemli bir temsilcisi olduğu için AB'de yerinin olmadığı tezi 28 Şubat öncesinde İslamcılar tarafında sıklıkla dile getirilmişti. 28 Şubat sürecinde Milli Görüş geleneğinin Fazilet Partisi döneminde AB'ye bakışını değiştirdiği ve Türkiye'nin Birliğe üyeliğine destek verdiği görülmüştür. Avrupa'ya bakıştaki bu dönüşüm²³ Saadet Partisi tarafında terk edilmişse de AKP tarafından devam ettirilmişti. Kasım 2002'de iktidara geldikten sonra AB hedefine kilitlenen AKP uyum süreci çerçevesinde çok sayıda reform yapmıştır. AB'nin Hıristiyan kulübü değil medeniyetlerin uzlaşmasının adresi olması gerektiği AKP tarafından sıklıkla kullanılan bir söylemdir. AKP temsilcileri medeniyetler buluşması olarak gördükleri üyelik sürecinin medeniyetler çatışmasını da engelleyeceği kanaatindedir. Böylece, AKP'nin Kemalizm'le buluştuğu nokta çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma ideali ve AB üyeliğinin de bu idealin gerçekleşmesi olarak görülmesidir. Muhafazakar Kemalistlerin ve İslamcılarının aksine AKP için AB hedefi Cumhuriyetin temel ilkelerini aşındıracak bir süreç olarak görülmemektedir.²⁴ ‘Doğu-Batı’ ya da ‘Güvenlik mi, özgürlük mü?’ ikilemi yoluyla insanlığın yeniden ortaçağın ayrımcı kalıplarına sürüklenmemesi gerektiği ve Türkiye'nin tam üyeliğiyle ‘tamamlanmış’ AB'nin ortak insani değerler etrafında birleşebildiğini gösterecek yegâne

¹⁹ Gündüz Aktan, “Uygarlık Projesi,” Radikal, 30 Aralık 2004.

²⁰ Oktay Ekşi, “Türklerin Farkı da bu” Hürriyet, 23.11.2004.

²¹ Fikret Bila, “Ek Koşulları Kabul Edersek Türkiye, Türkiye Olmaz,” Milliyet, 16.12.04.

²² Milliyet, 03.01.2005.

²³ İslamcılarının Avrupa'ya bakışındaki dönüşüm, sınırları ve sorunları için bakınız Burhanettin Duran, “Islamist Redefinitions of European and Islamic Identities in Turkey,” Der. Mehmet Uğur ve Nergis Canefe, Turkey and European Integration, London: Routledge, 2004, ss. 125-146.

²⁴ R. Tayyip Erdoğan, “AB Hedefi Cumhuriyet ile Çelişmez,” Hürriyet, 02.11.2004.

adres olduğudur.²⁵ Batılılaşma korkusunun en önemli yansımalarından birisi de AB içinde kültürel asimilasyona uğramaktır. Erdoğan bu kaygıya referansla AB'nin asimilasyon birliği olmadığı ve Türkiye'nin üyelikle kendi kimliğinden ve köklerinden uzaklaşmayacağını belirtir. Hatta bu topraklardaki insanlara ve medeniyet birikimine güvendiğini ifade eder ve devam eder: “.. biz sahip olduğumuz medeniyet ve kimlik ekseninde başkalarına söyleyecek sahici sözlerimiz olduğundan eminiz.”²⁶ AKP dini kutuplaşmaya dayalı gruplaşmanın tarihe gömülmesi için işbirliği ve diyalogu güçlendirmekten bahsetmiş ve Erdoğan, Belek Turizm Yatırımcıları Birliği'nin Antalya'da yaptırdığı cami, kilise ve sinagogdan oluşan “Dinler Bahçesi”ni üç dinin temsilcileri ile birlikte, Avrupa Birliği'nin marşı olan 9. Senfoni eşliğinde açmıştır.²⁷

Türkiye'nin AB üyelik sürecinin Türkiye'yi dönüştürmekle kalmayacağı, AB'yi de derinden etkileyeceği argümanları Avrupa kamuoyunu işgal etmektedir. Özellikle din-kültür farkı ve Türkiye'nin diğer üye ülkelerle eşit haklara sahip olduğunda büyüklüğünden ötürü AB kararları üzerinde ağırlıklı bir söz hakkı elde etmesi ihtimali gibi hususlar kaygı uyandırmaktadır. Bu kaygıları besleyen görüş Türkiye'nin üyeliği ile Avrupa projesinin iflas edeceği ya da raydan çıkacağı korkusudur. 21'inci yüzyılda Federalizm etrafında güçlü bir Avrupa devletini arzu edenlerin oluşturduğu bu görüş Türkiye'nin farklı kimliğiyle Birliğe katılmasıyla zaten sorunlu olan Avrupa kimliğinin, diğer bir deyişle “biz duygusunun” kurulamayacağını düşünmektedir.²⁸ “Fırat'a kadar uzanacak bir Avrupa vizyonu”nun uluslar üstü Avrupa projesinden ve AB'nin siyasi bir birlik olmasından vazgeçmek anlamına gelecektir. Ayrıca Avrupa'nın değerlerinin Hristiyan kökleri olduğu da unutulmamalıdır ve zaten “AB, ne bir hayır kuruluşu ne de islahevidir.”²⁹

Avrupa'daki “Türkiye korkusunun” en belirgin örneklerinden birisi Fransa eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard D'Estaing'ın açıklamalarıdır. D'Estaing güçlü Avrupa kimliği ihtiyacına dikkat çekerek bu kimliğin temellerinin Antik Yunan ve Eski Roma'nın kültürel zenginliği, Rönesans'ın yaratıcı coşkusu, felsefesi, akılcı ve bilimsel düşüncesi olduğu kanaatindedir. Kendi farklı kimlik ve medeniyetine sahip olan Türkiye'nin Avrupalı kimliğini oluşturan devrelerin hiçbirini Avrupalılarla paylaşmadığını iddia etmiştir. Türkiye'nin katılımının Avrupa projesinin yapısını tamamen değiştireceğini ve daimi bir genişleme sürecine götürerek sistemin rasyonalitesini ortadan kaldıracağını öne sürmüştür. D'Estaing, nüfus unsurunun AB kurumlarının çalışmasındaki önemine işaret ederek Türkiye gibi Birliğe son giren bir ülkenin en önemli karar hamileri arasında yer almasının getireceği sıkıntılardan bahsetmiştir. AB'nin Birleşmiş Milletler'in bölgesel bir şubesi olmadığını söyleyen D'Estaing Türkiye ile Birlik arasında imtiyazlı bir ortaklık temelini kur-

²⁵ R. Tayyip Erdoğan, “Özgürlükler Hep En Önde,” Radikal, 29.11.2004.

²⁶ R. Tayyip Erdoğan, “AB Kültürel Asimilasyon Birliği Değil,” Hürriyet, 26.10.2004.

²⁷ Sabah, 09.12.2004.

²⁸ Joan Tapia, “AB Geriye Gidebilir,” Radikal, 27.12.04.

²⁹ Heinrich Winkler “AB Hayır Kuruluşu Değil,” Radikal, 09.12.04.

mak amacıyla müzakere yapılmasını önermiştir.³⁰ Avrupa'daki Müslüman nüfusun artışıyla kaygıyla izleyenlerin Avrupa'nın yakın gelecekte Müslümanlaşacağını iddia eden Bernard Lewis'in fikrini ciddiye aldıkları Rotterdam gibi Avrupa kentlerinin kısa süre içinde Müslüman çoğunluğa sahip Avrupa kentleri haline geleceklerinden ürktükleri görülmektedir. Avrupa'nın hoşgörü, liberalizm ve çokkültürlülük gibi temel değerlerini de tehdit ettiği düşünülen İslamcılığın göçmenler arasında yaygınlaşmasından ve Hollanda'da, yönetmen Theo Van Gogh'un öldürülmesi gibi şiddetin Avrupa'ya yayılmasından korkmaktadırlar. Onlara göre, Müslüman göçmenler çocuklarını Avrupalı değerlerin tam zıddı bağılıkları kabul edecek şekilde yetiştirmektedirler ve kendi öz ülkelerinin diasporalarını Avrupa kentlerinde yaratmaktadırlar, sözcümleri Türklerin "sürgünde bir Anadolu" yaratmaları gibi.³¹

Öte yandan, Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyenlerin gözünde, Türkiye'nin İslam ülkeleri arasındaki istisnai durumu (İslami mirasla demokrasiyi sentezlemesi) özellikle 11 Eylül sonrasında stratejik önemini arttırmıştır. AB, Türkiye'nin üyeliği ile İran, Irak, Suriye ve Ermenistan ile ortak sınırlara sahip olacaktır. Bu durum Avrupa'ya Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'da artan bir etki sağlayacaktır. Dünya'nın istikrarsız bölgeleri olarak görülen bu coğrafyaya komşu olmak kuşkusuz Avrupa için bazı tehditleri de içerecektir. Tehdit boyutundan ziyade fırsatlar boyutuna bakan Avrupalı siyasetçiler Türkiye'nin üyeliğinin medeniyetler arasındaki küresel diyalogda AB'nin otoritesini artıracığı ve İslam dünyasında demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü teşvik edeceği kanaatinde dirler.³² Türkiye'nin güçlü ordusuyla Avrupa'nın güvenliğine büyük katkıları olacağını düşünen bu yaklaşım Avrupa'nın farklı dil, kültür ve dinsel inançlardan oluşan ama aynı değerlere dayalı bir topluluk olduğuna inananların yaklaşımıdır. Böylece, AB Türkiye'nin üyeliği hususunda birbirine ters iki trendi dengelemek zorundadır: Avrupa'nın yaşlanan nüfusu işgücü açısından daha fazla göçe ihtiyaç hissetmekte ancak Müslümanların bu ihtiyacı karşılayacak olması kültürel-siyasi entegrasyon ve artan yabancı düşmanlığı sorunlarını doğuracak gibi görünmektedir. Yabancı düşmanlığının tüm Avrupa ülkelerinin aşırı sağ partilerini kapsayacak bir ittifaka dönüşmesi hatta merkez sağ partileri de etkisi altına alması ihtimali düşündürücüdür. Türkiye'nin ve diğer Müslüman topluluklarının entegrasyonunu sağlamak için Avrupa'nın kendi kimliğini İslam'ı da içine alacak şekilde yeniden kurması ve Avrupa içindeki yabancı düşmanlığı ile yüzleşmesi gerekecektir. AB'nin henüz tamamlanmamış bir proje olduğu, iniş ve çıkışlarla dolu gelişim sürecinin uluslararası sistem ve dünya ekonomisindeki değişimlere göre şekillendiği³³ hatırlanacak olursa Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecinin Avrupa'nın yeniden icadında oldukça önemli bir rol üstlenebileceği söylenebilir. Bu noktada

³⁰ Valery Giscard D'Estaing, "AB Türkiye'ye Hazır Değil," Radikal, 13.12.04 ve "Sağduyuya Dönüş" Zaman, 25.11.2004.

³¹ Kevin Myers, "Türk Köylüleri İstiyor muyuz," The Daily Telegraph, 19.12.2004, radikal, 20.12.2004.

³² Hollanda Dışişleri Bakanı Bernard Bot, "Türkiye Avrupaya Güç Katar," Radikal, 28.12.04.

³³ Aykut Çelebi, Avrupa: Halkların Siyasal Birliği, İstanbul: Metis, 2002, s. 46.

belirtilmesi gereken şey aslında Avrupa'nın ne olduğu, sınırlarının nerede başlayıp nerede sona erdiğinin cevaplandırılması zor olan sorulardan bir tanesi olduğudur.

Avrupa'nın Yeniden "İcadı"

Avrupa'nın kendini yeniden tanımlamada sahip olduğu derinlik coğrafyada değil kültürel alanda bulunabilir. Avrupa tarihinde hiçbir zaman "Avrupa"nın neresi olduğunu belirleyecek ortak fiziksel/doğal sınırlardan bahsedilemediği için coğrafyanın Avrupalı kimliğini tek başına nitelemesi mümkün görünmemektedir.³⁴ Soğuk Savaşın bitiminin ilan ettiği gerçeklerden birisi de Avrupa'nın "doğu sınırlarının açık ve belirsiz" olduğudur. Bunun anlamı Avrupa'nın "tek parçalı bir bütünlük" olarak düşünülmemeyeceği ve Onun bir kıta değil birbirleriyle etkileşim içindeki farklı kültürlerin oluşturduğu bir "alt-kıta" olduğudur.³⁵ Avrupa'nın oluşumuna tarihi katkılar hususunda Roma, Germen ve Hıristiyan kültürlerini saymak da yeterli değildir. Avrupa üzerine yazan birçok kişi Müslümanların hem eski Yunan bilgi birikimini hem de Doğu'nun bilgisini aktararak Avrupa'nın kurulmasına katkıda bulunduğu görüşünü paylaşmaktadır. Avrupa'nın kökenlerinin nasıl yorumlanacağı da ayrı bir tartışma konusudur.

Romalılığın "kültürel bir gerçeklik" olarak Avrupa'nın "özü" olduğunu söyleyen Remi Brague, bu sebeple Avrupa'nın farklı ve yabancı olanı içselleştirerek kendine mal edebildiğini belirtmiştir. Avrupalı kimliğinin kendisinin dışında olana göre belirlendiğini savunan bu yaklaşıma göre, Avrupa merkeze "yerliliği" aldığı anda Romalılıktan uzaklaşmakta ve bunalımlar ortaya çıkmaktadır.³⁶ Bugünün Avrupa'sına önerdiği şey yeniden Romalı olmak ve sahip olduğu kültürün üzerine kapanmamaktır. Kendini yabancı hissettiği şeye başvurmaktan vazgeçen bir Avrupa'nın "taşıyıcısı olduğu evrenseli" sadece kendisi için değer taşıyan "yerel bir özellik" olarak görmesinin tehlikeli olduğu kanaatindedir. Brague'in vardığı sonuç, Avrupa'nın "sürekli bir kendini Avrupalılaştırma hareketinden" başka bir şey olmadığıdır: "Avrupa, Avrupalılaşmadan önce yoktur; Avrupa, Avrupalılaşmanın sonucudur, onun nedeni değildir."³⁷ Ancak, Brague'nin Avrupa'nın "taşıyıcı olduğu evrensel"den bahsetmesi sıkıntılı bir şeydir. Diğer bir deyişle, Avrupa'nın yeniden icadında önemli hususlardan birisi de Avrupa fikrinin evrensel geçerlilik iddiası taşıyıp taşıyamayacağıdır. "Kültürel bir yapı" ve "kültürel bir kurgu" olarak ele alınması gereken Avrupa fikri evrensellik iddiasına varacak bir "politikleşme"ye

³⁴ Josep Fontana, Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması, Çev. Nurettin Elhuseyni, İstanbul: Afa, 1995, s. 11, Gerard Delanty, Avrupa'nın İcadı, Çev. Hüsamettin İnaç, Ankara: Adres, 2004, s. 3; Remi Brague, Avrupa: Roma Yolu, Çev. Betül Çotuksöken, İstanbul: Kabalcı, 1995, s. 145. Brague daha ileri giderek doğal sınırlardan yoksun olan Avrupa'nın belirli bir mekan bile olmadığını, ancak "dünyanın geri kalan kısmından kendini ayırmak suretiyle kendini belirlemiş olan bir mekan" olabildiğini iddia eder, a.g.e.

³⁵ J.G.A. Pocock, "Avrupa'yı Yıkma," Der. Peter Gowan ve Perry Anderson, Avrupa Sorunu, Çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul: Aykırı, 2005, ss. 113-114.

³⁶ Brague, Avrupa, 11-14.

³⁷ a.g.e., ss. 183, 187.

uğratılırsa bu durumda “Avrupalı olmayan dünyadan ayıran farklılıklar”³⁸ üzerinden Avrupa’yı tanımlamak söz konusu olacaktır ve bunun da dışlayıcı olacağı açıktır.

“Avrupa uygarlığı” tartışmalarında netleştirilmesi gereken bir nokta daha mevcuttur. Son dönem çalışmalarda ‘evrensel bir uygarlık olarak Avrupa’ imgesinden kültürel olarak “özgün, özel ve farklı Avrupa imgesine” doğru bir yönelim gözlenmektedir. Avrupa’nın başarı öyküsünü kendi “öz” tarihi temellerinde (Yunan, Roma ve Hıristiyanlık gibi) bulan bu yaklaşım en az “uygarlaştırıcı evrensel Avrupa” fikri kadar dışlayıcı ve özcü unsurlar barındırmaktadır.³⁹ “Evrensel bir Avrupa uygarlığı” ile “özgün bir Avrupa uygarlığı” kavramlaştırılmalarına savruluyor olmak aslında Batı düşüncesindeki “medeniyet” algılaması ile ilgili başka bir probleme işaret etmektedir. Batı düşüncesi kendini bazen dünyayı kapsayan “evrensel bir medeniyet” olarak bazen de çok sayıda medeniyetle birlikte yaşayan özgün bir medeniyet olarak tahayyül etmektedir. Çoğulcu medeniyet algılaması belli başlı büyük krizlerin sonrasına denk gelmektedir: Fransız Devriminden sonra milli kültürlerin kabul edilişi, 19. yüzyıl sonu kötümserliği, İkinci Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş dönemi gibi. Evrenselci medeniyet algılaması ise batılı bilinçte daha baskındır ve medeniyetlerin ontolojik eşitliğini kabullenmeye entelektüel bir engel teşkil etmektedir.⁴⁰

Bir yönüyle, Avrupalılık bir geleneğin icat edilme gayretidir. Gerard Delanty, Platoncu bir değişmez (özgürlük, demokrasi ve otonomi değerlerinden örülü) Avrupa idealinin sorunlu olduğunu belirterek aslında “Avrupa fikrinin sonsuza kadar devam edecek, yeni kolektif kimliklerin baskısıyla belirlenen, bir icat ve yeniden icat süreci” olduğunu savunur.⁴¹ Bu icat gayretinin Avrupa’daki ulusları ortak bir Avrupalılık kimliği etrafında toplama hedefi henüz gerçekleşmiş olmaktan uzaktır ve doğrusu kolaylıkla ulaşılabilecek bir hedef olarak da görülmemektedir. Burada Edgar Morin’in Avrupa’nın kökenleri üzerine söylediklerini hatırlatmakta fayda var. Morin’e göre Avrupa’nın kökeninde özgün bir kurucu ilke mevcut değildir; Eski Yunan ve Latin uygarlıkları Avrupa’nın kenarına aittir. Hıristiyanlık ise Asya’dan gelmiştir. Bu sebeple “açık seçik ve ahenkli bir Avrupa” fikrine ulaşmak mümkün değildir: “Avrupa hukuktur diyemeyiz, çünkü o aynı zamanda kaba kuvvettir; Avrupa demokrasidir diyemeyiz, çünkü o aynı zamanda ezmedir, baskıdır; Avrupa’nın maneviyatçılık demek olduğunu söyleyemeyiz çünkü o aynı zamanda maddeciliktir.” Aslında Avrupa’yı üreten ve koruyan bölünmüşlüklerin, çatışmaların ve aykırılıkların diyalojik ilişkisidir.⁴² Avrupa’nın İslam’la tarihte düşmanca karşılaşmalar yaşadığı

³⁸ Delanty, Avrupa’nın, 18-19.

³⁹ Kürşat Ertuğrul, “AB ve Avrupalılık,” Doğu-Batı, yıl: 4, Sayı: 14, 2001, s. 149.

⁴⁰ Robert W. Cox, “Civilizations and the twenty-first century: Some Theoretical Considerations,” Der. Mehdi Mozaffari, Globalizations and Civilizations, London: Routledge, 2002, s.4.

⁴¹ Delanty, Avrupa’nın İcadı, s.2.

⁴² Edgar Morin, Avrupa’yı Düşünmek, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Afa, 1988, ss. 28-29, 33. Morin Avrupa kültürünün özgünlüğünü “hiç durmadan birbirleriyle bağlı ve birbirinin karşısı olan bir dizi diyalojik arasındaki etkileşim ve karışmalarla oluşmuş bir sarmalın” üreticisi ve ürünü olmasında bulmaktadır: Din/akıl, iman/kuşku; efsanelere dayalı düşünce/eleştirel düşünce; Olguculuk/akılcılık; varoluş/düşünce;...eski/yeni; gelenek/evrim; birey/topluluk; içkinlik/aşkinlik...” a.g.e. ss.134-135.

ğı ve Avrupa'nın kısmen bu şekilde tanımlanmış olduğu doğrudur. Ancak Morin'in bahsettiği diyalojik ilişki göz önüne alındığında İslam'ın Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası ya da kurucu bir unsuru olarak görülmesi de mümkün olabilir.

Avrupa'nın yeniden tanımlanması kuşkusuz Avrupalıların kendi birikimlerini, insanlığı ve bu arada Türkiye'yi "içine sıkıştığı çarpıtıcı aynalar dehlizinden" kurtularak okumalarını gerektirmektedir. Avrupalılığı uygarlaştırıcı bir proje olarak görececek bir AB anlayışının Türkiye'yi üyeliğe kabul etme süreci her iki taraf açısından da ciddi gerilimlere gebe dir. 11 Eylül saldırısının ve sonrasında yaşananların işaret ettiği gerçek Bruno Bettelheim'in ölümünden kısa bir süre önce, Yahudilerin tecrübesine referansla Batı'ya yaptığı uyarıyı hatırlatmaktadır: "Batı dünyasının kendisi dünyanın öteki kesimlerinde olup bitenleri öğrenmemeye ve anlamamaya çalışarak bir getto felsefesini benimsemiş gibi görünüyor. Eğer dikkatli olmazsak, insanlığın içinde bir azınlık durumunda olan Batı'nın beyaz dünyası kendini kendi gettosu içine hapsedecek."⁴³

Ortak bir dile sahip olmayan ve aynı zamanda çok sayıda farklı ulusal, etnik ve kültürel geleneklerden oluşan Avrupa'da Avrupalılık (idealler, değerler, davranışlar ve kavramlar bütünü olarak) henüz ufukta görünmemektedir ve kitlelerce benimsenmesi kolay olmayacaktır. Avrupa'nın kültürel çeşitliliğinden ortak bir zihni çerçeve yaratmak ortak piyasa yaratmaktan daha fazla zorluklara sahiptir. Ortak bir Avrupalı kimliği icat etmenin önündeki en önemli sorun çoklu sadakatlerden bir Avrupa söylemini ve kimliğini üretebilmektedir. Bu çoklu kimliklerin Avrupa'nın zenginliği olduğu düşünülürse yerel ve ulusal kimlikleri içinde barındıran "melez bir Avrupalılık" yaratılmalıdır. Avrupalı kimliğinin kurulması bu kimlikleri aşındıran bir süreç olarak algılanırsa Avrupa'nın ulus üstü kurumları vatandaşlarının Avrupalılık fikrine bağlılığını temin edemeyeceklerdir. Avrupa'daki bu kimliklerin çeşitliliğinin sadece farklılıklara tolerans olarak görülmesi de yeterli olmayacaktır. Farklı olana yaklaşımda aktif bir merak ve öğrenme arzusu gösterilerek kültürel çeşitlilik Avrupa'nın en önemli rekabet avantajı olarak görülmelidir.⁴⁴ Avrupalı kimliğin yeniden kurgulanmasında en büyük sorun, tarihsel olarak Avrupa'nın kendini ötekine (Avrupalı olmayana) referansla ve tehditler etrafında tanımlamış olmasıdır. Farklı dönemlerde farklı tehditler (İslam, Türkler, Rusya, Sovyetler Birliği ve Nazi Almanya'sı) Avrupa'nın kendini tanımlamasında "araçsal roller" üstlenmiştir. Nitekim bu nedenle "Avrupa fikri veya Avrupa imajı süreklilik içermez. Aksine, zayıf, kırılğan ve kısa ömürlüdür."⁴⁵ Burada sorulması gereken soru Avrupa kimliğinin menfi olarak tanımlanan ötekiler (Barbar, Müslüman, Türk vs) üzerinden mi yoksa

⁴³ Fontana, Avrupa'nın, 190.

⁴⁴ Ales Debeljak, "Reflections on Elusive 'Common Dreams': Perils and Hopes of European Identity" Alternatives: Global, Local, Political, April-June 2001, vol. 26, issue 2, ss. 224-226, 231.

⁴⁵ Aslı Çırakman, "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezçiliğe," Doğu-Batı, yıl 4, sayı 14, 2001, s. 31.

pozitif (Yunan, Roma, Rönesans, Reformasyon, aydınlanma ve AB gibi) unsurlar üzerinden mi kurulacağıdır. Göçmen işçiler ya da İslam tehlikesi üzerinde negatif bir kimlik kurulması uzun ömürlü olamayacaktır.⁴⁶ Pozitif unsurlar üzerinden kurulacak bir Avrupalı kimliği, insan hakları, demokrasi, sivil toplum ve hukuk devleti gibi evrensel değerleri benimseyecek bir birliğin aidiyetini oluşturacaktır.

Avrupa Birliği fikri halkları homojenleştirme politikalarının esin kaynağı olacak totaliter bir proje olarak ele alınmamalıdır. Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesinde sık sık çatışma konularının gündeme geliyor olması yeni bir Avrupa'nın kurulmasına engel görülmemelidir. Bu arada İngiltere'nin AET'ye katılma süreci üzerine yapılan tartışmalar gibi Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin tartışmalar da Avrupa bütünleşmesine katkıda bulunacaktır. D'estaing'in korkuları yersizdir, zira Delanty'nin de belirttiği üzere Avrupa tarihi, büyük bir birleşme fikrinin somutlaşması olarak okunamaz. Avrupa "hiç durmadan değişen kalıplar ve dinamiklerin tarihsel olarak kurgulanmış bir realitesi"⁴⁷ olarak algılanırsa yeniden kurgulanmalara açık olduğu ve hatta ihtiyaç hissettiği ortadadır. Avrupa'nın İslam'la olan sıkıntılı ilişkisi de Avrupa'nın yeniden icat edilmesine katkıda bulunabilecektir. Ortaçağ'ın Haç-Hilal çatışmasının ürettiği öteki ve düşman olan İslam imajı Avrupa toplumlarının birleşmesine ve Avrupa kimliğinin icat edilmesine büyük katkıda bulundu.⁴⁸ Günümüzde Avrupa'nın yeniden icat edilmesinde böylesi bir İslam imajına ne kadar ihtiyaç duyduğu oldukça şüphelidir. Öte yandan, bu analizlerin eksik bırakmaması gereken bir boyut yine Delanty'nin söylediklerinde bulunabilir: "Avrupa'yı birleştiren barış ve dayanışma değil, sömürgecilik ve fetihtir. Avrupa'nın her modeli daima karşıt modelini üretmiştir. Doğasının gereği olarak, barış ve birleşme ile bağlantılı olmayan Avrupa, bölücü bir olgu olmaya eğilimlidir. Kıtayı birleştirme girişimlerinin her ana bölünme döneminin ardından tezahür etmiş olduğu, Avrupa tarihinin bir gerçekliğidir."⁴⁹ Buradan hareketle, Soğuk Savaşın getirdiği ana bölünmenin AB üzerinden 1990'larda birleştirme/genişleme ile aşıldığı ve yeni bir Avrupa icat edildiği belirtilmelidir. Buradaki kritik soru Avrupa'nın yeni bir ana bölünmeye ne zaman ve hangi çerçevede gireceğidir ve tabii ki Türkiye'nin ve dolayısıyla İslam'ın bunda rolü ne olacaktır?

Avrupa Dar-ül İslam Olabilir mi?

Avrupa ve İslam kavramları "simetrik" kavramlar değildir, birincisi, bir kıtayı tanımlarken ikincisi bir dine işaret etmektedir. Buna rağmen ikisi arasındaki ilişkiye bakıldığında, İslam'ın Avrupa fikrinin oluşumunda yedinci yüzyıldan on

⁴⁶ Avrupa'nın pozitif ve negatif unsurlarla kuruluşu için bakınız A. Nuri Yurdusev, "Avrupa'yı Kurmak, Türkiye'yi İdare Etmek ve Tarihin İpoteğinden Kurtulmak," Liberal Düşünce, cilt 5, sayı 17, 2000, ss. 5-18.

⁴⁷ Delanty, Avrupa'nın, 3-4.

⁴⁸ A.g.e., ss. 37-38, 43.

⁴⁹ A.g.e., s. 11.

⁵⁰ Cardini, Avrupa ve İslam, ss. 4-5.

sekizin-ci yüzyıla kadar önemli bir etken olduğu ortadadır.⁵⁰ Avrupa'nın ortaya çıkışında İslam fetihlerinin 7. yüzyılda Hıristiyanlığı Avrupa'ya hapsetmesinin ve Avrupa'nın İslam'ı Poitiers'de (732) püskürtmesinin etkisi büyüktür. İslam'ın Avrupa'yı sıkıştırmaya devam etmesi ve Akdeniz'in güneyine yerleşmesi Avrupa'nın kendi içine kapanmasına sebep olmuştur.⁵¹ Ayrıca, Franco Cardini, Avrupa'nın güçlü bir benlik ve ötekilik duygularının gelişmesinde Hz. Muhammet'e ilaveten Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman'a da "kurucu baba"lık rolü verir. Osmanlı'nın/Türklerin Avrupa yanında sadece "korkunç Türk" imgesine sahip olduğu düşünülmemelidir. On altıncı yüzyıl ile on sekizinci yüzyıl arasında çaresizlikten gerçeği görmeye kadar çeşitli sebeplerle "Türk olmayı seçmek" Avrupa'da sürekli tekrarlanan temalardan biriydi. Aynı şekilde Osmanlı'nın askeri örgütlenmesi on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar Avrupa'da hayranlık uyandırıyor ve yeniçerilerin bayrakları, silahları ve üniformaları taklit ediliyordu.⁵² Osmanlı'nın Avrupalı kimliğinin oluşmasında "öteki" olarak fonksiyon yüklendiği; ancak Avrupa'nın kuruluşundaki tek etkisinin bu olmadığı belirtilmelidir. 15. yüzyıldan 17. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı imparatorluğu Avrupa'daki güçler dengesi sisteminde etkili bir faktördür. Bu dengenin korunmasında olduğu gibi ulus-devlet sisteminin yükselişinde de önemli bir rol oynamıştır. Bu yönüyle Osmanlı'nın Avrupa'da bir birlik duygusunun oluşumuna katkıda bulunduğu çok açıktır. Ancak Avrupa'daki ittifakların oluşmasına etkileriyle de aslında Avrupa'nın bir parçası olmuştur; hatırlanırsa son döneminde Osmanlı Avrupa'nın hasta adamıydı.⁵³

Tarihsel olarak Avrupa'nın kuruluşunu etkileyen iki önemli faktör (İslam ve Türkler) günümüzde de Avrupa'nın yeniden icadını ve Avrupa-İslam ilişkilerinin yeniden yorumlanmasını gerektirmektedir. Artık söz konusu olan Müslüman bir devletin komşuluğu değil bizzat Avrupa toplumu içindeki komşuluktur: İslam ve Avrupa değil, Avrupa'daki İslam.⁵⁴ Tarihte ilk defa bu kadar çok sayıda Müslüman, Avrupa'da azınlık olarak yaşamaktadır ve kurucu bir unsur (Türkler) olarak yaşamayı düşlemektedir. Böylece, İslam sorunu Avrupa gündeminin en önemli konularından birisi olmuş durumdadır. Hatta, İslamcılığın Avrupa'da yaşayan Müslümanlar üzerindeki tesirinin artması üzerine bazı yazarlar İslam'ın 1960'lardaki Marksizm'in yerini aldığından bahsetmektedir. Komünizm gibi İslamcılığın da ulusaşırı bir ideoloji olduğuna ve bir ütopya önerdiğine dikkat çekilmektedir. İslam'ın etkisinin Arap ve Afrika kökenli Müslümanların ötesine taşıdığı ve sadece Fransa'da 50 bin kişinin Avrupa değerlerini reddederek Müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Avrupa'nın ve Fransa'nın bu sorunu çözümününün komünist hareketler gibi demokratik siya-

⁵¹ Morin, Avrupa'yı Düşünmek, ss. 38-39.

⁵² Cardini, Avrupa ve İslam, ss. 177, 180.

⁵³ Nuri Yurdusev, "Turkey and Europe: The Other in Identity Formation," Zeitschrift für Türkerstudien, 13. Jahrgang 2000, Heft 1, 85-94.

⁵⁴ John Kelsay, Islam and War: A Study in Comparative Ethics, Louisville: John Knox Press, 1993, s. 117.

si hayata entegre edilmesiyle mümkün olduğu ve böylece aşırılığını kaybedeceği tartışılmaktadır.⁵⁵ Burada gözden kaçırılmaması gereken, özellikle 11 Eylül 2001'den sonra Müslüman toplulukların daha önce Yahudiler ve Komünistler yerini alarak Avrupa'nın "yeni ötekisi" olarak görülmeye başlanmasıdır. İngiltere'deki Salman Rüşdi hadisesi, Fransa'daki başörtüsü sorunu ve Hollanda'daki yönetmen Theo Van Gogh'un öldürülmesi gibi konular yeni öteki algılamasını hızlandırmaktadır.⁵⁶

Avrupalıların İslam algılamasında negatif bir tarihsel okumaya sahip oldukları açıktır. 16. yüzyıldaki Katolik ve Protestan yazarların korkunç Türk imgesi ile 11 Eylül sonrasının terörist Müslüman imgesi bir araya getirildiğinde bu negatif algılamaların yeniden diriltiilmesinin hiç de kolay olmadığı açıktır. Hıristiyan teolojinin İslam'a bir sapkınlık olarak baktığı da eklenecek olursa şöyle bir paradoks ortaya çıkar: aynı toplumda yaşayan Müslüman ve Hıristiyanlar tarihsel olarak düşmanlıkla kodlanmış öteki algılamalarına sahipler. Avrupa'da yaşayan Müslüman toplulukların İslam'ı algılamada Avrupa'yı yeni bir bakış geliştirmeye zorladığı ortadadır. İslam'ın dışlanması Avrupalı kimliğinin oluşumundaki yeri artık çok sorunludur ve devam ettirilemezdir. Avrupa'yı İslamla beraber okuyan bir bakış açısı Antony T. Sullivan'ın yazdıklarında görülebilir. Çağdaş Batı medeniyetinin Yahudi-Hıristiyan olarak değil İbrahimi olarak nitelenmesi gerektiğini söyleyen Sullivan üç tektanrılı dinin ortak bir tarihi paylaştıkları ve birçok ortak dini inanca ve kültürel eğilime sahip oldukları kanaatinde. Bu üç dinin de doğduğu coğrafyanın aynı olduğu ve her üçünün de Akdeniz havzasında gelişerek birbirlerini etkiledikleri düşünülürse kutuplaşmanın değil etkileşimin asıl olduğu görülebilir. Sullivan'a göre Batı, Boğaz'da değil İndus'ta biter, nitekim Çin ve Hindistan Batı'nın üç parçadan oluşan bir medeniyet olduğu kanaatinde: Bizans, Avrupa ve Akdeniz İslamı.⁵⁷

İslam'ın Avrupa'daki varlığını tehdit ve asimilasyon konusu olmaktan çıkaracak bir kavram üretilmiştir: Euro-Islam (Avrupa İslamı). Bu kavram hem İslam'a hem de içinde yaşadıkları Avrupa'ya sadakatlerini sunmak zorunda olan Müslümanların durumunu açıklamak üzere kullanılmaktadır. Bassam Tibi bu kavramın Avrupa'da göçmen olarak yaşayan Müslümanların yanı sıra Türkiye'nin de AB'ye entegrasyonu için faydalı olduğu kanaatinde. İslam'ın ve Avrupa'nın tarihsel olarak dondurulmuş medeniyetler olarak görülmemesi gerektiğini söyleyen Tibi hem İslam'ın dini yorumunun hem de Avrupa'nın kimliğinin değişebileceği görüşündedir. Buradan hareketle, Tibi'nin Avrupa İslam'ı kavramı Avrupalıların ve Müslümanların birlikte yaşaması için Avrupa normlarına ve değerlerine saygı gösteren ortak bir seküler kimliğe sahip olmaları gerektiği önermesi üzerine oturtulmuştur. Avrupa'nın dışlayıcı-

⁵⁵ Craig C. Smith, "Letter From France: In Europe Islam Fills Marxism's Old Shoes," *The International Herald Tribune*, 30.12. 2004; David Pryce-Jones, "The Islamization of Europe?" *Commentary*, cilt 118, nu. 5, ss. 29-33.

⁵⁶ Krishan Kumar, "Ulus-Devlet, Avrupa Birliği ve Ulusaşırı Kimlikler," Der. N. Alsayyad ve M. Castells, *Müslüman Avrupa ya da Avro İslam*, Çev. Zehra Savan, İstanbul: Everest, 2003, s.82.

⁵⁷ Antony T. Sullivan, "The West, Mediterranean Islam and the Search for a New Beginning," *Middle East Policy*, October 1999, vol. 7, issue 1, ss.38-49.

cı şekilde Hıristiyan olmayıp seküler olduğu ve kimliğinin ırkçı ya da etnik olmadığı değerlerinin Reformasyon, Rönesans, Aydınlanma ve Fransız Devrimine dayandığı görülmelidir.⁵⁸ Helenizmi ve ondan beslenen Ortaçağ İslam rasyonalizmini Avrupa ve İslam arasında tarihsel bir köprü olarak gören Tibi, seküler Avrupalı değerlerini benimseyerek Avrupalı olmanın örneğini Atatürk'ün modern Türkiye'yi kurarken yaptığı reformlarda bulur. İslam'ın ve Müslümanların Avrupalılaşmasını önerirken Tibi yeni bir kimliğin kurulmasından bahsetmektedir. Bu kimlik çoklu bir kimliktir. Yeni gelenlerin Avrupalı olmasına imkan tanımak için Avrupalılar kendi kimliklerini etniklikten ve özcülükten arındırmalıdır; Müslümanlar ise Avrupa'nın seküler kanunlarına ve anayasalarına sadakat göstermelidirler. Böylece, seküler demokrasi, insan hakları, seküler tolerans ve sivil toplum açık Avrupa toplumunun Müslümanlarca da paylaşılan değerleri olmalıdır.⁵⁹ Bir Avrupa İslam'ının yaratılamaması durumunda Avrupa'daki Müslümanların radikal İslamcılarının elinde gettolaşması ve Avrupa sağının kutuplaştırıcı politikalarıyla da bu gettoların gerilla savaş ortamına dönme tehlikesi mevcuttur.

“Avrupa İslam”ı kavramlaştırması bir yönüyle Avrupa'da yaşayan Müslümanların, dini aktivitelerini yaşadığı Avrupalı ülkenin dilinde uygulamasına ve İslam ülkelerindeki İslamcı hareketlerden bağımsızlaşmasına ilişkindir.⁶⁰ Ancak öte yandan, Müslüman toplulukların İslam'ın Avrupa toplumunun sosyal ve günlük yaşamında kabul görmesine ilişkin talepleri Avrupa kamusal alanının yeniden şekillendirilmesini gerektirmektedir. Hem Avrupalı olmak hem de Müslümanca yaşamak sorunu etrafında Avrupa'daki Müslüman topluluklar içinde İslam hukukuna referansla yeni yorumlar yapılmaktadır. Tarık Ramazan'ın çalışmaları⁶¹ hem Avrupa vatandaşı olmak hem de İslamı yaşamak isteyen genç nesillere hitap etmektedir. Fransa'daki başörtüsü yasağının gösterdiği şey en azından bunun Avrupa ölçeğinde çözülmüş bir sorun olarak görülemeyeceğidir.⁶² Öte yandan, Avrupa'daki Müslüman topluluklar arasında gelişmekte olan uluslararası bağlantılar Avrupa ölçeğinde bir tanınma ve temsil talebini doğurabilir. Bu yaşanan ülkenin sözgelimi Fransa'nın Avrupalı supranasyonal kurumlarla dönüştürülmesi arayışına varabilecek mahiyettedir. Zira Avrupa ölçeğinde ifade edilen isteklerin ulusal seviyelerde, ulusal seviyede dile getirilen

⁵⁸ Bassam Tibi, “Euro-Islam: The Quest of Islamic Migrants and of Turkey to Become European in a Secular Europe,” *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 3, n. 1, 2004.

⁵⁹ A.g.m.

⁶⁰ Jocelyn Cesari, “Avrupa: İslami Bir Kesit,” *Der. Shireen Hunter ve Huma Malik, Avrupa ve Amerika Müslümanları: Karşılaştırmalı Perspektif*, Çev. Cem Demirkan vd., İstanbul: Gelenek, 2003, s. 37.

⁶¹ bakınız Tarık Ramadan, *To Be A European Muslim*, Leicester: The Islamic Foundation, 1999.

⁶² İlginç olan şudur ki; Fransa tarihsel olarak Akdeniz havzasında İslam ile en fazla teması olan Avrupa ülkesidir ve Haçlı seferlerini düzenlemede öncü rol alarak İslam'a tutkuyla karşı çıkan bir ülkedir. Sömürgecilik döneminde, İslam dünyasında en baskıcı bir yönetim kurmuş Avrupa ülkesidir. Fransa günümüzde de Avrupa'daki Müslüman toplulukların dini özgürlükler alanında en sorunlu ülkesi durumundadır. Belki de Avrupa modern çağdaki İslam ile olan karşılaşmasını Fransa üzerinde çözmek zorunda kalacaktır, Hişam Cuayyıt, *Avrupa ve İslam*, çev. Kemal Kahraman vd., İstanbul: İz, 1995, s. 51.

isteklerin de Avrupa ölçeğinde dönüştürücü bir konumu bulunmaktadır. Bu durum göçmenlerin geldikleri ülkelerin destekleriyle birleştiğinde Avrupa'da dini kimlik ve talepler yoluyla Müslüman diasporaların yaratılması anlamına gelmektedir.⁶³

Avrupa'nın Londra ve Paris gibi kozmopolit şehirlerinde yaşamının Müslümanların önüne açtığı imkan belki de ümmet fikrine yüzyıllardır ilk kez bu kadar yaklaştıkları bir küresel durumu yakalamaktır. Bu durumun Klasik İslam siyasi düşüncesindeki kavramları da dönüştürmesi muhtemeldir. Dar-ül İslam (İslam toprağı) ve dar-ül harp (savaş bölgesi) şeklindeki ayrımın İslam ülkeleri ve Batı için kullanılmasının sorunu olduğu artık ortaya çıkmıştır. Avrupa toplumunda rahatlıkla dini özgürlüklerini yerine getirebilen Müslüman topluluklar Avrupa'yı artık dar-ül ahd (anlaşmalı bölge) olarak görmeye başlamışlardır.⁶⁴ Müslümanların kendilerini Avrupa toplumunun bir parçası olarak gördüklerini belirten bu kavramın Türkiye'nin AB'ye üyeliğı ile yeni bir dönüşüm yaşaması beklenebilir. Zira Türkiye'nin 2015 gibi muhtemel bir tarihte AB'ye katılımı ile ortalama 100 milyonluk bir Müslüman bir nüfusun yaşadığı Avrupa'yı dar-ül İslam saymanın önündeki engeller gittikçe azalacaktır.

Bu makale çerçevesinde Avrupa-İslam etkileşimini Türk İslamcılarının söylemlerinde analiz etmek Türklüğün ve Avrupalılığın yeniden icadının ne kadar sıkıntılı ve uzun bir yolculuk olduğunu ortaya koyacaktır.

Korku ve Özgüven Arasında İslamcılar

Türk İslamcılarının Avrupa'ya bakışı aynen Avrupa'nın İslam algısı gibi tarihsel olarak düşmanlık ve karşıtlık duygularına dayanmaktadır. Ancak Avrupa, kendisinden bilim ve teknolojinin öğrenileceğı galip bir medeniyettir aynı zamanda. Belli başlı bir kırılmaya uğramadan Cumhuriyet tarihi boyunca devam eden bu Avrupa algılaması 1990ların sonlarında bir dönüşüme uğramıştır.⁶⁵ Aslında Avrupa algılamasındaki değişim Türkiye'deki İslamcılığın genel siyasi dönüşümü ile ilintilidir. Bu dönüşümde Refahiyol iktidarı sırasında yaşanan tecrübenin de katkısı mevcuttur. İslamcılığın son dönemde iki yönlü bir öğrenme sürecinden geçmekte olduğu söylenebilir. İlk olarak 28 Şubat Süreci ile Kemalistlerin yıkılamayan hegemonyası tümüyle hissedilmiş ve Avrupa'ya dönmenin siyasal alanı genişleteceğı düşünülmüştür. İkinci olarak da

⁶³ Riva Kastoryano, "Muslim Diaspora(s) in Western Europe," *The South Atlantic Quarterly*, Winter 1999, vol. 98, issue 1-2, ss. 191-204.

⁶⁴ Peter Mandaville, "Avrupa'da Müslüman Gençlik," Der. Shireen Hunter ve Huma Malik, *Avrupa ve Amerika Müslümanları: Karşılaştırmalı Perspektif*, Çev. Cem Demirkan vd., İstanbul: Gelenek, 2003, ss. 47, 50.

⁶⁵ Kuşkusuz bu dönüşüme eleştirel yaklaşarak Avrupa algılamasında ısrarcı olan İslamcı aydınlar mevcuttur. Örneğin İsmet Özel'e göre "Avrupa medeniyeti tarihteki diğer medeniyetlerin (Mezopotamya, Mısır, Çin, Hint, Aztek, İnka) hepsinden farklı olarak gücünü maneviyata meydan okuyarak kazanmış yegane medeniyettir. Maneviyata, tabiata, yaratılmışlık fikrine meydan okunmuş ve Avrupa medeniyetinin zaferi maneviyatın, tabiatın, Yaratıcının geriletilmesi anlamına gelmiştir. Kültür kökleri İslama uzanan bir toplumun kurtuluşu Avrupa medeniyetinin kendisine ihşan edeceği değerlerde araması o toplumun esaretten duyduğu memnuniyetin sonucudur." İsmet Özel, "Kafirdir (noktalı virgül); Kafir Değil Diyen de Kafirdir (nokta)." *Gerçek Hayat*, 26 Ekim 2001, sayı 2001-43, ss. 20-21.

halkın sosyo-ekonomik beklentilerinin ideolojileri dönüştürücü güce sahip olduğu anlaşılmıştır. Tabii ki İslamcılığın sadece 28 Şubat'ın acı dersleriyle dönüştüğünü söylemek darbelerin faziletlerinden bahsetmek anlamına gelecektir. 28 Şubat süreci olmasa da belki daha uzun sürede ve belki daha sağlıklı bir şekilde dönüşecekleri İslamcılar. Ancak özellikle AKP örneğinin gösterdiği şey aslında, İslamcıların AB sürecini benimsemek ve dünyaya açılmakla (ve dolayısıyla Batı algılarını değiştirmekle) sadece Kemalizmin baskılarından değil aynı zamanda Kemalizmi tersinden üretmekten de kurtulmuş olduklarıdır. 1980lere kadar sol ve komünizm aleyhtarlığı İslamcıları muhafazakarlaştırıcı etkide bulunmuş iken AB'ye verilen destek İslamcı söylemleri bir anlamda Kemalizm'in hegemonik etkisinden kurtarmakta ve liberalliğe ve kozmopolitliğe açmaktadır. Böylece İslamcılık hem Kemalizm'in sınırlayıcı otoriter yanından kurtulmayı hem de Kemalizm ile sevgi-nefret ilişkisi ile kurulan etkileşimden soyunabilecek fırsatları yakalamış görünmektedir. Bu arada AKP'nin dönüşümü ve Avrupalılığa verdiği destek Kemalizm'in laiklik anlayışının yeniden inşa edilmesine katkıda bulunabilir. Kemalizm'in en belirgin vasfı laik yanısırdır. AB'nin de laik bir çerçeve olduğu düşünülecek olursa İslamcılar aslında Kemalizm'in laiklik anlayışının yeniden tanımlanmasını zorlayabilirler tabii kendi anlayışlarını da dönüştürerek.

AB Sürecinin İslamcılar üzerindeki en önemli dönüştürücü yanı İslami kimlik ve İslam medeniyeti gibi söylemlerin kendini otantik, saf ve bütüncül bir İslam algılamasından uzaklaştırıyor olmasıdır. Buna bağlı olarak, İslamcılığın AB'ye üyelik tartışmaları çerçevesinde savunmacı refleksten kurtulma sürecine girdiği söylenebilir. Ancak bu dönüşüm sürecinde İslamcılar, eski Yunan birikimini özümseyen İslam felsefecileri ya da Ortaçağ İslam'ının evrenselci mutasavvıfları gibi kendilerini evrensel olana açacaklar mıdır? Bu dönüşümün Müslüman dünyanın diğer parçalarındaki İslamcı gruplardan farklı olarak Batı karşıtlığından (en azından Avrupa karşıtlığından) ciddi bir sapma içinde olduğu söylenebilir mi? Bu tür makro sonuçlar çıkarmak için henüz erken olmakla beraber Türkiye'deki İslamcı çevrelerin Batı algılamasında ciddi kırılmaların yaşandığı rahatlıkla söylenebilir. İslamcıların AB'ye verdiği önem, tek bir Batı algılamasının ortadan kalkmasına, Avrupa ve Amerika arasındaki ayrımın belirginleşmesine sebep olmuştur. Böylece, Avrupa'yı yeniden tanımlamaya çalışan İslamcılar Batıyı da yeniden tanımlamaya çalışmaktadırlar. Kuşkusuz bu hem İslam dünyası için hem de Avrupa'nın kendisi için önemli bir süreçtir. Türkiye'nin AB Üyeliği müzakere süreci 19. yüzyılda başlayan Batı-İslam etkileşimini belki de ilk defa eşit ve ortak aktörler arasındaki bir ilişkiye çevirebilecek öneme sahiptir. Ancak bu dönüşümün sınırları ve sorunları tespit edilmelidir. Doğrusu İslam-Batı dikotomisini dönüştürmek hiç de kolay değildir. Bir İslam toplumunun yakın geçmiş kadar düşman olarak algılanmış bir entegrasyona katılımının dini meşruiyetini sadece dini özgürlüklerin genişleyeceği gibi bir muğlak beklentiye dayamak makul görünmemektedir. İslamcı zihinlerdeki İslam'ın Avrupa'nın/Batının ötekisi olduğu anlayışı henüz tümüyle dönüşüme uğramamıştır ve Avrupa'ya karşı ciddi şüphelerle

doludur. Avrupa ile İslam arasında ortak bir zemin ve ortak bir geçmiş üretmeyen bu dönüşüm Avrupa'nın İslam'a bakışındaki önyargıları düzeltebilecek enerjiyi gösterebilecek midir? İslamcı çevrelerin AB'yi medeniyetlerin birleştiği bir ortak platform olarak görme eğilimleri ne kadar Avrupalı bir İslam anlayışı ortaya çıkarır? İbrahimi geleneğin üç büyük dinine (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam) vurgu yapan bir argümanın seslendirilmeyişi de Avrupa-İslam birlikteliğinin teorik meşruiyetinin zayıflığına işaret etmektedir. Öte yandan böyle bir meşrulaştırmanın da günümüz Avrupa'sının ne kadar Hıristiyan olduğu itirazını karşılaması gerekecektir.

Öte yandan, İslamcıların Avrupa algılamasındaki dönüşüm geri gidilere açık görünmektedir. Bu dönüşümün sınırlanmasında Avrupa'nın sorumluluğu da belirtilmelidir. AB Sürecinden dini haklarla ilgili beklenen özgürleşmenin bir türlü gerçekleşmemesi sorun olarak ortadadır. Avrupa'nın başörtüsü konusundaki bölünmüşlüğü, kamuoylarının kolaylıkla İslam aleyhtarı bir havaya bürünebilmesi de İslamcı beklentileri hayal kırıklığına uğratmıştır. AB sürecine dini özgürlükler alanının genişlemesi amacıyla destek veren İslamcıları ikili bir zorluk beklemektedir. Başörtüsü gibi konular Fransa örneğinde görüldüğü üzere Avrupa'nın da henüz çözebildiği konular değildir. Hatta Nuray Mert'in⁶⁶ belirttiği gibi Avrupa'ya bu sorunun çözümünde yol göstermek Türk demokrasisine düşmektedir. Böylece başörtüsü ve benzeri dini talepler hem Türk kamuoyuna hem de Avrupa kamuoyuna anlatılmak zorundadır. Ayrıca, Avrupa'daki İslam önyargısının tarihsel temellerinin de kolaylıkla hatırlanacağı düşünülürse İslamcıların AB sürecini özgürleşme süreci olarak değerlendirmekten vazgeçebilecekleri söylenebilir.

Son dönemde, AB'den beklenen özgürlük desteğinin gelmediği kanaatiyle Milli Görüş hareketi AB'ye yaklaşımını değiştirmiştir. Milli Gazete yazarı Ali Haydar Haksal'a göre AB'ye olumlu bakışın arkasında "İttihatçı Masonik Jakoben [dayatmacı] geleneğin ağır baskısı, 28 Şubat süreci, özgürlük alanlarının daralması" vardı. Bir anlamda İslamcılar dıştaki jakobenizmi içteki jakobenizme tercih etmişti. Ancak Refah Partisi davasının reddedilmesi, Abdullah Öcalan davasına gösterilen olumlu yaklaşım, başörtüsü yasağının Avrupa'da yaygınlaşması ve nihayet Papa'nın AB uluslarının resmi dininin Hıristiyanlık olduğunu vurgulaması AB'den dini özgürlük beklentilerinin boş olduğunu göstermektedir. Haksal'a göre, bütün bunlara rağmen AKP ısrarla Türkiye'nin kimliğinden soyunmasına rıza göstererek "elleriyle bir medeniyetin sonunu getirecek bir anayasaya" imza atmakta ve "Haçlıların bayrağını bir milletin üzerine" dikmektedirler.⁶⁷

Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra kurulan iki partiden AKP muhafazakar-demokrat bir söylem etrafında AB reformlarını gerçekleştirmeyi öncelikli iktidar programı haline getirirken Saadet Partisi ise hızla AB karşıtı bir duruşu seslendirme-

⁶⁶ Nuray Mert, "Batı'nın Başörtüsüyle Sınava," Tezkire, Kasım/Aralık 2003, sayı 35, ss. 32-38.

⁶⁷ Ali Haydar Haksal, "Papa X. İnnocentus'un Heykeli Gölgesinde AB Anayasasını İmzalamak," Milli Gazete, 08.11.2004.

ye başlamıştır. AB'yi Hıristiyan kulübü olarak gören bir geleneğin bu kodlara geri dönmesi kuşkusuz çok kolay olmuştur. Saadet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Lütfü Esengün, Batılı emperyalistlerin Anadolu'yu parçalama sevdasından hiçbir zaman vazgeçmediği ve AB'ye uyum çerçevesinde bugün Din Dersi'nin kaldırılmasının ve nüfus cüzdanlarından din hanesinin çıkarılmasının istenilmesinin AB'nin bir Hıristiyan kulübü olduğunu gösterdiği görüşündedir. Esengün'e göre yarın, AB, Türk bayrağındaki Hilal'in kaldırılmasını isteyecektir.⁶⁸ AB sürecinin Ermenilere toprak verilmesi, Rum Pontus Devletinin kurulması, Fırat ve Dicle arasının milletlerarası yönetime devredilmesi, Alevi ve Kürtlerin azınlık sayılması ve nihayet Türkiye'nin parçalanması gibi tehlikeleri barındırdığı ve AKP'nin de buna çanak tuttuğu argümanı SP yöneticileri tarafından sıklıkla gündeme getirilmektedir. Saadet Partisi Genel Başkan yardımcısı Ertan Yülek'in şu sözleri manidardır: "İşin garibi ve üzücü yanı bu felakete gidişe dün bizimle beraber Batıcılığa karşı mücadele eden milli ve manevi değerleri en az bizim kadar savunan arkadaşlarımızın öncülük etmeleridir."⁶⁹ AKP'nin AB üyeliğini bir medeniyet projesi olarak sunmasının İkinci Sevr'i sahate bir cennet olarak yutturmak anlamına geleceği halbuki İslam'ın "ezeli ve ebedi bir medeniyet projesi" olduğu ifade edilir Milli Görüş'ün önde gelen figürlerinden Süleyman Arif Emre tarafından. O'na göre bütün izmler çöktüğü gibi kapitalizmin temsilcileri olan ABD ve AB de tarihe karışacaktır. İstikbalde dünya, yeniden Türk milletinin önderliğinde İslam medeniyetinin egemenliğine şahit olacaktır.⁷⁰

AB eleştirisinin aslında daha geniş bir Batı karşıtlığından beslendiği görülmektedir. Türkiye'nin AB üyelik süreci aslında Hıristiyan Batının İslam dünyasına galip olma savaşıdır ve bu itibarla "Müslüman Türkler Balkanlardan, Anadolu'dan sürüle- ne kadar, Şark Projesi'nin neticeye ulaşmasında AB bir koz olarak kullanılacaktır."⁷¹ Bu ifadelerden açıkça anlaşılın İslamcı çevrelerde Avrupa'nın Sevr'den vazgeçmediği ve Türkiye'yi böleceği korkusu hala önemli bir yer tutmaktadır. Sevr korkusuna ek olarak Batılılaşmanın getireceği yozlaşma korkusu hala oldukça derinlerdedir. AB ülkelerindeki zina, homoseksüellik, lezbiyenlik gibi hastalıklar ve alkol-uyuşturucu iptilâlarının Avrupa toplumlarını hızla çürüttüğü ve AB üyeliği ile bunların ülkeyi de saracağı korkusu görülür. Batı karşıtlığına dayalı olarak dini-millî hissiyatın canlandırılması gayreti Millî Görüş Lideri Necmettin Erbakan'ın 2004 AB İlerleme Raporu'nu 'balıran zehrine' benzettiği eleştirisinde daha da belirgindir: "Biz hangi tarihin evlatlarıyız. Eskiden bu Batılı denen adamlar sultanlarımızın ayağını bile öpemezlerdi çünkü ağızları içki kokardı. Bu yüzden atının üzengisini öpmek için sıraya girerlerdi. Şimdi biz bunlara bizi aranızda alın diye yalvarıyoruz."⁷²

⁶⁸ Milli Gazete, 18.02.2005.

⁶⁹ Bakınız, Oğuzhan Asiltürk ve Ertan Yülek'in konuşmaları, Milli Gazete, 08.11.2004.

⁷⁰ Süleyman Arif Emre, "Evvel Zaman İçinde bir Avrupa Birliği Varmış," Milli Gazete, 31.12.2004.

⁷¹ Yorum, "Batılıların Lozan Sendromu," Milli Gazete, 28.10.2004. Mehmet Şevket Eygi de benzer bir argümanı seslendirir: "Avrupa bizi parçalamadan, küçültmeden, sömürge haline getirmeden, elimizi kolumuzu bağlamadan, 2'nci Sevr'i uygulamadan kesinlikle arasına almaz," Kütahya Kilisesi," Milli Gazete, 09.12.2004.

⁷² Necmettin Erbakan, "AB'ye Yalvarmayın," Milli Gazete, 28.10.2004. İlginçtir, Erbakan, Refah Partisinin yeni kapatıldığı bir dönemde Avrupa Birliği'ni insan haklarının güvence altına

AB karşıtı İslamcı söylemlerde öne çıkan tezlerden birisi de AB'nin "bel-li" bir medeniyet projesi olduğu ve Türkiye'nin ise İslam medeniyetine dahil olduğudur. Çağdaş dünyadaki bunalımın temelinde farklı medeniyetleri dışlayan Batı medeniyetinin krizinin yattığı söylenerek alternatif bir medeniyet anlayışının getirilmesi gerektiği vurgulanır. Batı'nın 'ben merkezci' yaklaşımının sebep olduğu küresel krize cevap, günümüzde hala "otantikliğini ve özgünlüğünü koruyabilen" bir medeniyet olarak İslam'dan ve Osmanlı medeniyetinin varisi olması nedeniyle Türkiye'den beklenebilir. AKP hükümetinin medeniyet kavramını kullanarak kendi AB politikasını meşrulaştırmaya çalışmasının ve bu çerçevede "AB'ye bir medeniyet projesi olduğu için" ya da "AB'ye medeniyetler buluşmasını sağlamak için" girildiğinin söylenmesinin bir çelişki olduğunu söyleyen Yeni Şafak yazarı Akif Emre birinci argümanın Türk toplumunun tarihini, birikimini ve medeniyet iddiasını hiçe sayan Batıcı bir yaklaşım olduğu kanaatindedir.⁷³ Emre, medeniyetler buluşması argümanın ise doğru olmadığı zira Türkiye'nin AB'ye eşit şartlarda ve kendi değerleriyle katılmadığı, hatta tam aksine asimile edilmek üzere alınmak istendiği görüşündedir.⁷⁴ Türk İslamcılığının bir medeniyet perspektifi üzerinde şekillendiği⁷⁵ hatırlanacak olursa AB projesinin de alternatif bir medeniyetin rüyası olarak görülmesi ve Türkiye'nin bu projede yer alma isteğinin "kendinden nefret patolojisiyle" açıklanması da anlamlıdır. Batı ve Çin'in kendi uygarlık mirasına sahip çıkmasını olumlayan Yusuf Kaplan Türkiye'yi de "kendi medeniyet iddiasına" sahip çıkmaya çağırır.⁷⁶

AB'nin din özgürlükler alanında beklentilere cevap vermemesi ve hatta bazı formları dayatması ihtimali İslamcılar yanında önemli bir karşı çıkış noktasıdır: "AB kuralları değişmez değildir, ama değişmeyecekse ve Türkiye AB'ye girdiğinde minarelerden ezan yerine çan benzeri bir ilan sesi duyulacaksa "Ben o birliği istemem". Evet yalnızca ezanı susturmak benim için yeterli muhalefet sebebidir."⁷⁷ Türkiye'nin AB'ye girmesinin Avrupa ve İslam medeniyetlerinin birlikteliği olarak düşünülmesinde İslamcılarının ciddi tereddütleri mevcuttur. "Avrupalılılaşmak" fikrinin bir ideal haline dönüşmesinin "kendi kendini sömürgeleştirme" anlamında bir kimlik krizine işaret ettiğini söyleyen Ahmet Taşgetiren'e göre Türkiye'nin, kendi medeniyet bilincine sahip çıkmadıkça, AB'ye üyeliğinin korkutan bir yanı vardır: "Avrupa ve Türkiye sadece bir mekandan ibaretse diyeceğim bir şey yok. Doğu da Batı da Allah'ındır. Kimi Avrupa'da İslam uygarlığını yaşar, kimi Türkiye'de Batı uygarlığının misyoneri olur... Avrupa'ya gitmekten korkmuyorum, Avrupa'ya

alınmasını sağlayacak bir yer olarak görüyordu ve dayatmacıların ve tekeli sermayenin bunu istemediğini söylüyordu, bakınız Milli Gazete, 14.12.1999.

⁷³ Akif Emre, "AB: Medeniyetler Buluşması ya da Asimilasyon?", Yeni Şafak, 14.10.2004.

⁷⁴ A.g.m.

⁷⁵ bakınız Burhanettin Duran, "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığının İdeolojik Dönüşümü ve Evreleri" Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Der. Yasin Aktay cilt 6, İstanbul: İletişim, 2004, ss. 129-156.

⁷⁶ Yusuf Kaplan, "Kendinden Nefret Patolojisi," Yeni Şafak, 07.12.2004.

⁷⁷ Hayrettin Karaman, "AB, Ezan ve Diyanet," Yeni Şafak, 15.10.2004.

ülkemin pörsümü, kendi değerlerine inancını kaybetmiş bir yürekle, Avrupa değerlerini kutsayarak götürülüyor olma ihtimalinden korkuyorum.” Bu korku ancak Türkiye’yi bir “İslam ülkesi” olarak farklı kılan özelliklerinin korunması için bir strateji geliştirilerek teskin edilebilecektir.⁷⁸

Bu korkunun AB üyeliğine sıcak bakan İslamcılarda bile bir endişe ve rezerve dönüştüğünü gözlemlemek mümkündür. Dünyanın yeni bir bloklaşmaya gittiği için Türkiye’nin AB’den bigane kalamayacağını söyleyen Mehmet Ocaktan bütün çoğulculuk iddialarına rağmen Avrupa’nın hâlâ ‘Hıristiyanî birlik’ görüntüsü verdiği kanaatindedir. Ancak Türkiye’nin üyeliğinin Avrupa kültürünü dönüştürecek bir potansiyel olduğunu ima ederek şu soruyu sorar: “sorunların savaş yoluyla çözülmesine dayanan bir gelenekten gelen Avrupa, belli siyasi değerlere dayanan tek entegrasyon modelini aşarak iki dünyanın buluşmasını sağlayacak bir gelecek projeksiyonuna kapılarını açabilecek mi?” ve peşinden ekler. “Gelin, belli endişelerimizi, rezervlerimizi saklı tutalım. Ama kendi medeniyet bilincimizi kaybetmeden, hiçbir aşağılık duygusuna düşmeden, Avrupa ile kurtuluşa ereceğimiz hayallerine de kapılmadan, iki farklı “medeniyet yaklaşımı”nın dünyamıza yeni bir “ortak akıl” penceresini açıp açamayacağını korkmadan tartışalım.”⁷⁹

Fransa’daki başörtüsü yasağının Avrupa’nın kendi değerlerine düşmanlık ifade ettiğini ve bu itibarla çok kültürlülük ve demokrasi gibi kavramların sorgulanmasını beraberinde getireceğini düşünen Ocaktan bu durumun Avrupa’yı ya demokratik değerlere sahip çıkma ya da skolastik değerlere dönüş ikilemi ile karşı karşıya bıraktığını söylemektedir. Kendisinin kanaati Avrupa’nın demokratik değerlerine sahip çıkacağı ve Avrupa kamuoyunda İslam’ın daha güçleneceği yönündedir. Bu sebeple Türkiye’deki laikçileri Fransa trenine binmeme konusunda uyarır.⁸⁰ Benzer bir akıl yürütmeye, Fehmi Kuru, çağdaş demokrasinin en önemli unsuru olan ‘çok kültürlülüğü’ benimseyememekle eleştirdiği Fransa’nın başörtüsü yasağında Türkiye’den esinlendiği görüşündedir.⁸¹

AB (ve bu arada 11 Eylül tartışmalarının) İslami kesimlerdeki en dönüştürücü yönü kuşkusuz Batının homojen bir bütün olarak düşünülmesinin terk edilmeye başlamasıdır. Zaman gazetesi yazarı Ali Bulaç, Batı denildiğinde akla üç Batı’nın geldiğini belirtir: Avrupa Birliği (geleneksel modernlik), Amerika (küresel modernlik) ve bütün dünyanın teknolojik, siyasi ve kurumsal yönden içinde yer aldığı daha universal düzeyde bir Batı. Nitekim üçüncü anlamda İslam dünyası da bu “universal Batı’nın bir parçası”dır. Bulaç’a göre Soğuk Savaş sonrasında ilk iki Batı arasında bir

⁷⁸ Ahmet Taşgetiren, “Bir Kişilik MR’ı Çektirmek,” Yeni Şafak, 15.10.2004; “Bir Strateji Geliştirmek,” Yeni Şafak, 20.12.2004.

⁷⁹ Mehmet Ocaktan, “Ramazan’da ‘Kopenhagen Kriterleri’ni Tartışmak,” Yeni Şafak, 15.10.2004

⁸⁰ Mehmet Ocaktan, ‘Laikçiler’in Eski Treni,’ Yeni Şafak, 19.12.2003.

⁸¹ Fehmi Kuru, “Silah İle Yasak Arasına Sıkışmak,” Yeni Şafak, 19.12.2003.

ayrılık yaşanmaya başlamıştır ancak ne yazık ki 11 Eylül ile birlikte İslam “kurgulanmış” bir düşman olarak bu iki Batı arasında “çatışma için seçilmiş alandır; çünkü en sorunlu havzadır ve geleceğin hegemonik düzenini bu havzanın jeo-stratejisi tayin edecektir.” Nitekim Samuel Huntington, da medeniyetler çatışması tezinde birinci ve ikinci Batı arasındaki muhtemel çatışmayı imkan dışına çıkarmak için “üçüncü Batı’yı ve özellikle İslam dünyasını ‘ötekileştirip’ ‘düşman’ ilan” etmektedir.⁸² 11 Eylül sonrasında Bush ve ekibinin dünyayı tarihin aksi istikametinde olarak bir uygarlıklar çatışmasına götürdüğüne dikkat çeken Fehmi Kuru ise, Türkiye’nin AB içerisinde yer almasının bu çatışma ihtimalini boşa çıkartabileceğini ve insanlığın ‘ortak uygarlık’ arayışına katkıda bulunacağını ifade etmektedir.⁸³

Sonuç

Müslüman Türkiye’nin AB’ye üyeliğinin 11 Eylül sonrası dünyaya Batı-İslam uyumunu göstereceği sıklıkla ifade edilmektedir. Yine bunun Avrupa’yı İslam dünyasında daha etkin kılacağı ve ABD’den öne çıkaracağı söylenmektedir. Ancak bu üyeliğin Avrupa’daki laiklik tartışmalarını yeniden canlandıracağını da fark etmeliyiz. Farklı bir dini kültürden gelen Türkiye’nin üyeliğini tartışmakla Avrupa’daki Müslüman azınlıkların entegrasyonunu tartışmak örtüşmüş görünmektedir. Ayrıca İslam tartışması sadece İslam’a ilişkin olmayacaktır, Hıristiyanlığı da kapsayacaktır. Sözelimi Fransa’nın Müslümanları çoğulcu ve çokkültürlü bir yaklaşımla entegre etmeye çalışmasının laik rejimin yapısını zorlayabileceği konuşulmaktadır. Konu, sadece İslam’ın Avrupa dini olup olmadığı değil aynı zamanda İslam’ın bir din olarak çokkültürlülük bağlamında ele alınmasının “böyle bir fırsat hiçbir zaman verilmemiş diğer ‘ehlileştirilmiş’ dinlerin kıskançlığını uyandırma” ihtimalidir. Diğer bir deyişle, İslam’ın taleplerinin, geçmişte diğer dinlere zorla kabul ettirilen “laik cumhuriyet kontratını” ihlal edeceği endişesidir.⁸⁴ Benzer bir şekilde, başörtüsü konusu sadece dini azınlıkların özgürlükleri konusu olmaktan öte anlamlar taşımaktadır ve Fransız milli kimliğinin yeniden tanımlanmasını da sorunsallaştırmaktadır. Bir adım daha ötesi bu konu, Avrupalı kimliğinin de yeniden tanımlanmasını gerektirecek gerilimlere açık görünmektedir.

Din ve kültür farklılığının Türkiye’nin üyeliğinin önünde engel olarak görülmesi aslında Türk modernleşmesinin kendine Avrupa’yı model almış olması gerçeği ile derin bir çelişki içindedir. Dini nedenlerle Türkiye’nin reddedilme ihtimali laikliğin ve medeniyetin beşiği Avrupa fikrini zedeleyebilecek mahiyet taşımaktadır. Türkiye’de AB karşıtlarının “medeniyetler çatışması” ya da “Haçlı ruhu” gibi tezleri popülerleştirebilecekleri bir ortam oluşabilir. Avrupa kamuoyundaki Müslüman

⁸² Ali Bulaç, “Üç Batı,” Zaman, 27.11.2001; “Üçüncü Batı,” Zaman, 30.11.2001.

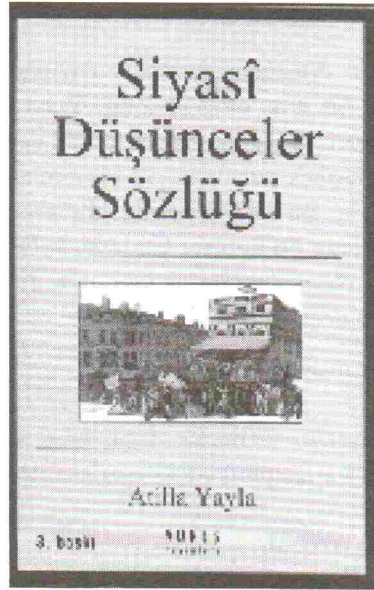
⁸³ Fehmi Kuru, “Kırılma Noktası,” Yeni Şafak, 14.10.2004.

⁸⁴ Diana Pinto, International Herald Tribune, 08.01.2004.

⁸⁵ Nezar Alsayyad ve Manuel Castells, Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam, Çev. Zehra Savan, İstanbul: Everest, 2004, s. 4.

imajı ile terörist imajı arasındaki tehlikeli yakınlaşma Avrupa'da yabancı düşmanlığı sorununu büyütme adayı görünmektedir.

Gittikçe çok dinli ve çok etnisiteli bir toplum haline gelen Avrupa Türkiye'nin katılımıyla kendisine çok-dinli bir kimlik biçmek zorunda kalacaktır. Henüz Avrupalılık kimliğinin ulusal kimliklerin gölgesinde olduğu⁸⁵ bir birliğin İslam'ı da bir kurucu unsur olarak değerlendirmesinin gerektiği bu yeni sürecin altından nasıl kalkabileceği sorusu ciddi bir sorudur. Türkiye'nin üyeliği ile İslam kesin bir şekilde Avrupalı bir din olarak tanınacak ve Müslümanlar bir azınlık olarak değil kurucu bir unsur olarak Avrupa'da yer alacaklardır. Kuşkusuz bu yeniden icat süreci uzun bir yoldur ve hem Türklük hem de Avrupalılık için iniş-çıkışlara gebe. İslamcıların AB üyeliğine bakışta ret, şüphe ve dönüştürerek katılma pozisyonları da Türk ve Avrupalı kimliğinin yeniden tanımlanması ihtiyacına işaret etmektedir. Bu desteğin Türk kimliğini sorunsallaştırması hem Türk demokrasisi açısından hem de AB açısından fırsatlar ve sıkıntılar barındırmaktadır.

Siyasî Düşünceler Sözlüğü

Atilla Yayla

- Siyaset Bilmi, Siyasî Düşünce Tarihi, İktisadî Düşünce Tarihi, Uluslararası İlişkiler, Sosyoloji, Felsefe gibi dallarda çalışan/okuyan herkes için bir başucu kitabı.
- Sözcüklerin yalnızca sözlük anlamıyla yetinmeyen tematik açıklamalar yapan ve okuyucuya daha ileri okumalar için rehberlik eden bir sözlük.
- 350 ana giriş, açıklamalarla birlikte 500'den fazla kavram.

Liberal Düşünce